

ש"ס של בית זקני ז"ל

מאת ש"י עגנון

למען אחי ורעי מוקירי ספרים ומכבדיהם
אכתוב לזכרון בספר מאמר על הש"ס
שבא לי בירושה מעזבון אבי זכרונו לברכה

ארון ספרים צהבהב ונאה היה עומד בביתו של זקני זכרונו לברכה. בשורה התחתונה היו עומדים תורה נביאים וכתובים ופירושיהם. למעלה מהם ספרי תפילות ושאר תשמישי הנפש. למעלה מהם ספרי מוסר וספרי דינים. למעלה מהם ש"ס. כדינדי זהב שמבהיקים מתוך ארנקי כך היו שמותיהן של המסכתות שהיו חקוקים באותיות של זהב מבהיקים מעורו של הש"ס. זה ש"ס עם כל המפרשים וכו' בדפוס המשובח וכו' של מ"ה אברהם יצחק מענקיש בלמברג.

ארון זה הוא אחד מן הזכרונות הראשונים של ילדותי. זכורני כשהייתי תינוק וזחל על ארבע הושיבוני על גבי הקרקע. פעם אחת הגעתי לארון ופתחתי את דלתותיו והתחלתי ממשמש שם, והייתי יושב ותוהה שאותה שורה שראיתי תחילה כמין גוש אחד הריהי מתחלקת חלקים חלקים. לא נתקדרה דעתי עד שהוצאתי ספר אחד ספרי. עד שבאו אנשי הבית ונטלוני משם. מכאן ואילך היה לבי נמשך לשם, יוכל חפצים לא ישוו בהם. אף בו הייתי מודד שיעור קומתי. ומעשה והגיעה ידי לשורה העליונה. מקום שהגמרות עומדות. נתמלא לבי שמחה וקראתי: בואו וראו יבחר גמרא אני.

איני יודע מתוך איזה ש"ס היה זקני זכרונו לברכה לומד קודם שבא ש"ס זה לירד. מיום שעמדתי על דעתי וזכר אני ש"ס זה בארון זה. הש"ס נדפס באותיות נאות על נייר נאה ושוליו רחבים ומבהיקים כעצם השמים לטוהר. אמרו: כשנתגלגלה הגמרא הראשונה של ש"ס זה לגלילות שלנו נתחבבה על זקני עד לאחת. וכשנסע ליריד להביא משם פרקמטיא שכל את דרכו ובא ללמברג ונכנס לבית הדפוס, ראה את המדפיס עומד ומגיה, הזמין אצלו עשרה ש"סיין. צבר לו המדפיס אותיות כדי לעשות לו חותם ונתן לו במתנה. וכשהיה זקני זכרונו לברכה בורר חטים למצה שמורה, היה כורך חבל על פי השק ומניח חותמו עליו. ומה עשה זקני זכרונו לברכה בשאר כל הש"סיין? אין לך בית מדרש חשוב בעירנו שלא היה שם ש"ס מענקיש ואין לך בית מדרש חשוב בעירנו שלא היה שם מקום חשוב לזקני זכרונו לברכה בזכות ש"ס שנתן להם. והלא קבע מקום לתפילתו בבית מדרשו של הרב? אלא פעמים שעבר על מקום קדוש ושמע קול הש"ץ אומר קדושה וברכו ונכנס. ולכל מקום שבא בא וישב על מקומו «כי שם ביתו».

שבוע שהיתה גמרא באה מן הדואר היה זקני שוחט בהמה לשבת. הימנה היה נוטל בשר לשבת והשאר היה מחלק לתלמידי חכמים עניים ואת העורות היה נותן לעבדים. חמש שנים נמשכה הדפסת הש"ס ובשנה הששית בא קושר ספרים ועזרו וישבו בבית זקני זכרונו לברכה. על שולחנו אכלו מאחד בשבת עד ערב שבת. וכשהיו פורשים לבתיהם היה נותן להם מעה כסף כדי שיכנסו למרחץ לכבוד שבת. באמת אין אדם נותן לבלן יותר משני צ"ל לגולגולת. מוסיף עליהם האסטניס שלוקח מטאטא של זרדים לעצמו. ומה ראה זקני ליתן להם מעה כסף? לפי שמטבע של נחושת במלכות הזאת נקרא קרייצר. שהוא לשון שתי וערב והחמיר זקני על עצמו שלא להשתמש לצרכי קדושה במעות שיש הזכרת שם עבודה זרה עליהן. וזקנתי עליה השלום היתה

נותנת להם חלה לשבת ועוגה של חטי תירס. פעמים הרבה היתה צוררת אותן בתוך כתונת ותחתונים ונותנת להם. ובכל שעה ושעה שהיה זקני זכרונו לברכה פנוי מעסקיו היה עומד עליהם ורואה בקיפול הגליונות ובקישור הספרים ובציפוי הטבלאות. ובמה ציפה את הטבלאות? בעור וחקק עליהן אותיות של זהב. וקיים בה «עזו והדר לבושה». ומשירי הגליונות שחתכם הכורך עשה פנקס למעשרי. את שמו רשם זקני זכרונו לברכה על הגמרות. ספרים הרבה מצאתי בארון וכתוב בהם «יעזור וישיע ויגן לכל החותם ב» ולמטה מזה כתוב שמו ושם אביו וחניכתו. פלוני בן פלוני הכהן. או «לה' הארץ ומלואה» ולמטה מזה כתוב שמו ושם אביו וחניכתו. פלוני בן פלוני הכהן. אבל על ש"ס זה לא חתם כלל. כל שכן שלא עשה קמט ברפים ולא הניח עליהם חפץ. לא כזקנתי עליה השלום שהיתה מניחה כלי עיניה ושוברין של מעות ארץ ישראל בסידורה. ומעשה ונשברו כלי עיניה. אמר לה זקני: לא נשברו כלי עיניך אלא משום שהנחת אותם בספרי. ומעשה בגבאי שמעל ולעזה עליו כל המדינה. אמר לה זקני: מסתמא משלך לקח, שלא נזהרת להניח השוברין בסידורן. וכשנגמרה כריכת הש"ס העמידו זקני בארון ובירך עליו ברכת שהחיינו (בלי שם ומלכות). אותו היום סיים את הש"ס בפעם השמינית וקיים «והגית בו». ותיכף להדרן פתח במסכת ברכות. וכל מי שהיה באותו מעמד היה מברך אותו שיזכה לקיים «ודברת בס». כמדומני שלא נתקיימו ברכותיהם מפני שהיה זקני ז"ל לומד אלפס הרבה.

בשבתות ובימים טובים וכן בחנוכה ובראשי חודשים שמפה פרושה על השולחן היה זקני זכרונו לברכה מוציא מסכת מן הארון ושונה. ובשעה שהיה מוציא גמרא מן הארון היה ריח טוב נודף מסוף הבית ועד סופו. לפי שקופסת הבשמים היתה מונחת בארון. אף-על-פי שהיה לו לזקני זכרונו לברכה ארון מיוחד לכלי כסף שבו היו עומדים מנורות לשבת ולימים טובים, כוסות לקידוש ולהבדלה, ציץ וכלי קודש. תיבות לטביקי ושאר כלי חול, אף-על-פי-כן היתה קופסת הבשמים מונחת בארון הספרים. משל לאוהבו של מלך שהזמין את המלך לביתו. לא נותן את הבשמים אצל המלך? אם היה שבת או יום טוב היה זקני מחלק פירות ומיני מתיקה קודם הלימוד ובחול היה נותן לנו מעות. מוסיף עליהם בימי החנוכה שיש בהם מעות של חנוכה. לא היו לנו ימים טובים כבימים שהיה לומד מתוך הש"ס הגדול, אפילו היינו מהפכים את הבית ואת כליו לא היה גוער בנו. אף-על-פי שכהן היה וכהנים קפדנים הם, כל זמן שגמרא פתוחה אינו מראה כעסו בפניה.

כשהשיא זקני ז"ל את אמי עליה השלום לאבי מורי זצ"ל הבטיח ליתן לו את הש"ס. והואיל ואבי היה דר בבית חמיו תחילה לא הוציא את הש"ס מן הבית. ואף לאחד שקבע לו אבי מורי זצ"ל מדור לעצמו היו הספרים מונחים בבית זקני. אומר היה זקני זכרונו לברכה אומר היה אבא זכרונו לברכה: כשם שקשה הטלטול לאדם כך קשה הטלטול לספרים. בשעת פטירתו אמר לבניו: הזהרו שלא תוציאו את ספרי מבית אחיכם שאני דר בו. וכשהיו צריכים לספר היו באים לשם. כדרכם בחייו דרכם במותו. אמרו: מי שלא ראה האחים יושבים וספריהם בידיהם לא ראה פירוש נאה של «מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד». לפיכך היינו אני ואבי מורי זצ"ל באים בכל יום תמיד לבית זקני זכרונו לברכה ללמוד שם והיינו מקיימים בעצמנו «היה גולה למקום תורה». היה אדם בא אצל

קלוש נשבו, קהל־מסתכלים נגיע.
 ונאון מודד, תמת על קדוש צער -
 כרד מבמתו, לשחק תוך קהל צער.

מי יתן־לי גנוי מלים פשוטות,
 תמות כבגדי ארץ, דשא־אור!
 אטן ולא אבוש, בבכי פעוטות,
 אֶת־תַּמּוּתַי, אֶת־כָּל תַּמּוּת הַדּוֹר:
 אֲבִינו־הַרּוּחַ מְבִיתוֹ גִּרְשׁוֹ,
 בְּאַרְץ־אֲמֵנוּ מְנוּחַ לֹא מְצָאוּ.

שָׂרֹן חֲיִי־שָׁעָה? זוּ מְנַת־חֶלְקִים
 שֶׁל אֵי־תִנְיָעוּלָם אוֹ שֶׁל בְּנֵי־רַמְשׁ.
 לֹא לְמִשׁוֹרֵר שִׁכְחָה! רוחו - צֶלֶק
 מִשְׁאוֹל הַלֵּב, מְצוּקֵי־חַיִּים לֹא תִמַּס.
 הוּא שְׁגִיר שׁוֹמֵם, נְבוֹן־דְּמָמָה אֵין־דַּסִּי,
 אֲרוֹן עֲדוּת וּבְזִיז שְׁקוּי־הַיִּסִּי.

יעקב קופליביץ

זקני זכרונו לברכה לשאול הימנו מסכת - להשאל אינו יכול שידים
 מטשטשות, ושלא להשאל אינו יכול משום 'מונע בדי'. מה עשה?
 היה קונה מסכת מן המוכר ספרים ומשאלה. וקיים 'יצדקתו עומדת
 לעד'. אף הוא קנה לו ש"ס קטן שבו היה קורא על משכבו וממנו
 היה נוטל עמו בתרמילו בנסעו במסעיו צידה לדרך. בזמן שאבי
 או זקני היו בבית הייתי יושב ושונה, יצאו הייתי מלמד ידי
 מעשה הכתב באותיות הגמרא. פעמים הרבה העתקתי את מסגרת
 השער או את המסגרת שמקיפה את התיבה הראשונה של הגמרא
 ומהם עשיתי לי מזרח. באותם הימים אם היה אדם אומר לי
 שיש ציורים נאים מאלה לא הייתי כאמין. לאמתו של דבר לא
 נמצא אדם שיעלה על דעתו דבר כזה.

אף קונטרס 'אומר השכחה' מחובר היה לש"ס של זקני.
 קונטרס זה אינו מצוי בידי כל אדם ואני הייתי יושב
 וקורא בו עד שהיו הדברים משוננים בפי. סוד מבהיל זה של
 'אותו האיש' ששנה ופרש וכו' היה מושך את לבי. ומעשה
 ולמדתי לפני הרב וקראתי לפניו על פה מה שחסר מן הספר
 וקלטני. ומכאן ואילך כשהיינו מגיעים למקום כזה היה הוא
 זכרונו לברכה מרמו לי ואני קורא לפניו על פה.

איני זוכר אם היה זקני זכרונו לברכה מנשק את ספריו
 או שקיים בהם 'והצנע לכת'. כלים הרבה הניח אחדיו זקני זכרונו
 לבדכה. כלי כסף וכלי נחושת כרים וכסתות בגדים נאים ודירה
 נאה ולא נתקיימו בידי בניו כמעט כלום כי בא האויב ושללם.
 אבל ש"ס זה קיים ועומד. שכן דבר שעמלים בו ושומרים אותו
 לשמו יש לו קיום לעולם. זאת ראיתי וכתבתי.

נכתב בשעתו לכבוד חתכם ר' דוד סימון באר תרפ"ג, במלאת לו שבעים שנה.

אחרית אָנוּ

ספור

מאת א. ראובני

(סוף)

הווג זקל לא אחר לבוא מחוץ־לארץ - ולורה לא קצרה
 בדבריה הפעם. בנאום־האשמה ארוך, שנצטבר אצלה במשך
 חדשים, העבירה לפני אביה כל פרשת מעשי המגונים, ואחר
 חזרה ופרטה אותם בתאות מורה ואומן. המרבה לדבר מפני
 שחניכו אינו רשאי להשיבו דבר.

- חרפה המסת על ביתנו... איש זקן כמוך, והיא - אשת
 איש! וגם הביתה הבאת אותה, ולא בושתי ולא גרתעת... אל
 ביתי! אמרתי לך: איני מרשה! ואתה... חשבת אולי, שלא אדע?
 אבל עתה - נגמר! מעתה... אתה שומע? אתה שומע?

שתק.

התרגזה יותר, רקעה ברגליה בדצפה:

- או אולי לא די לך בזה? או אולי תמשיך?... למען
 נהיה לצחוק בעיני כל גם להבא? אמור! מה אתה שותק?
 עמד לפניו וזכר ערב אחד לפני הרבה־הרבה שנים:
 הוא יושב על־יד השלחן בחרר־האוכל ומדבר בתרחבה על דרכי
 בחו הרעות בעיניו, גוער בה, לועג לה, מאיים עליה - והיא
 שותקת. הרבה ערבים כאלה היו, וגם בקרים, עד שברחה מן
 הבית. אבל היא היחה או צעירה ותייה לפניו, והוא עומד בקצה
 דרכו. לאן ילך?

הנה הוא נצב לפניו והיא מלמדת אותו בינה. הכת את

לְמִשׁוֹרֵר

הפל הגד! חלל־תבל זה כבר
 נמלא אַנְקוֹת יָאוֹשׁ וְלַחֵשׁ פֶּסֶף.
 גְּבוּרוֹת הַלֵּב וּפְלֵאֵי נַצַּח זָר
 הָיוּ לְקֵהֶל גְּלָמִים בְּבֵית־הָאֶסֶף.
 וְלֹא נִשְׁאָר לְלֵב הַגֹּאֵל בְּצַעַר,
 רַק אֲלֵם, אֲלֵם, כְּפֹלַע בְּלֵב הַסֵּעַר.

הַבֵּט: רְגִשׁוֹת אָדָם וְקוֹל־דְּבָרִים:
 תְּכֹלֶה, מְכַאֵב וּצְחוּק, פְּלִמּוֹת וְבָכִי -
 מְחַנֵּה עֲצוּם, בּוֹגֵד כְּעֶנְן־הָרִים -
 יִתְעַז מִשְׁאוֹל עַד רֵם, מְדַחֵי אֵל דְּחִי.
 עַל לֵב יְתוֹם עוֹד יֵשׁ בְּאֵט יְדַפְּקוּ
 וּבִהְפֹתָחוֹ - בְּיָדִים רִיקוֹת יִשְׁתַּקּוּ.

פִּי כְלִי־חַזוֹן הֵיךְ לְחַזוֹן?

מִלְחָמָה טוֹב וְרַע - לְשַׁעֲשׁוּעַ.

עֲמַת־מִשְׁחָק - תֵּלֵב, וּבְצֵל רְעִיוֹן.